

ILIJA MITIĆ
Dubrovnik

O trgovačko - pomožskim odnosima Dubrovnika i Turske tokom osamnaestog stoljeća

U XVIII stoljeću Dubrovačka Republika je bila i dalje vazalna država Turskog carstva. Njena se potčinjenost ogledala prije svega u slanju trogodišnjeg harača u Carigrad. Osim harača bilo je i drugih dužnosti; vršene su razne usluge Turcima, ali je zato Republika imala i svojih prava u Turskoj. Dubrovčani su uživali zaštitu protiv svih inostranih neprijatelja, povlaštenu i pravno osiguranu trgovinu i pomorstvo u Turskoj, te niz posebnih povlastica za slobodu poslovanja, ličnosti i svojine u sultanovim provincijama. Zbog toga je dubrovačka vlada evropskim državama isticala da harač nije podanička obaveza nego cijena za kupovinu mira, nezavisnosti i privilegija, te da zaštita Porte ne predstavlja istovremeno i suverenitet nad Republikom. Dubrovačka obaveza slanja harača u Carigrad bila je istovremeno i pravo slanja poslanika, međunarodno priznatih diplomatskih predstavnika, koji su donosili harač i ujedno regulirali svako sporno pitanje, te osiguravali održavanje svih stečenih prava.

Poslanici, nosioci harača odlazili su u Carigrad svake treće godine, a u slučaju neke potrebe slani su i naročiti poslanici. Harač je bio određen na 12.500.— zlatnika. Vještim mjenjanjem raznih moneta mogla se smanjiti realna vrijednost harača, pa su zato konzuli i poslanici stalno pratili kursne i vrijednost raznih moneta na Levantu. Sve tekuće poslove na Porti, naročito sa ministrom spoljnih poslova, reis-efendijom, obavljao je dubrovački konzul u Carigradu. Krajem XVII i početkom XVIII stoljeća bio je konzul Republike na Porti Luka Barca. On je umro sredinom 1709. godine, te ga je naslijedio sinovac Luka Kiriko, koji je radio i za engleskog poslanika u Carigradu. Ovaj L. Kiriko zaslužan je za uzdizanje dubrovačkog pomorstva na Levantu u prvoj polovini XVIII stoljeća. Poslije njegove smrti krajem 1749. godine naslijedio ga je sin Đuro Kiriko koji je vodio dubrovački konzulat u Carigradu sve do smrti 1767. godine. Poslije njega dolazi bivši dragoman Đuro Curić za konzula, dok je administrator konzulata bio neko vrijeme A. Timoni. Zamjenik Đ. Curića bio je Antun Kiriko, koji je kao konzul nastupio 1787. godine. Ovaj je konzul zamolio dubrovačku vladu 1801. godine da mu dodijeli titulu višu od dotadašnjeg zvanja konzula, tražeći naslov »otpravnik poslova« ili tome slično. Dubrovačka vlada ovaj zahtjev nije usvojila bojeći se većih finansijskih troškova koji bi mogli biti skopčani sa promjenom naziva dubrovačkog predstavnika u Carigradu.

Najbliži susjedi Dubrovačke Republike bili su Bosna i Hercegovina, pa je dubrovačka vlada od svih turskih vlasti najviše dodira i posla imala sa gospodarima ovih zemalja. Na čelu bosanskog pašaluka nalazio se bosanski vezir koji je stolovao u Travniku. Svakog novog vezira svečano je pozdravljao naročiti poslanik Republike uz istovremeno izručenje određenih darova. Darove su dobijale i razne ličnosti iz pašine okoline, kao i begovi Hercegovine. Davanje liječnika i lijekova za vlasti u Bosni i Hercegovini bio je vrlo stari

običaj koji se održao i u XVIII stoljeću. U ovom stoljeću ne samo da Bosanci traže lijeka u Dubrovniku, nego Dubrovčani i ostali primorci počinju da odlaze u Bosnu da se liječe. Bosanske mineralne vode bile su priznate u medicinskoj praksi liječnika u Republici, jer su liječnici koji su odlazili u Bosnu upoznali tačna svojstva pojedinih banja i ljekovitih izvora.

Vrlo važno pitanje u odnosima Republike sa Bosnom bila je dubrovačka prodaja soli na Pločama i u Stonu. Jedna trećina od prodajne cijene pripadala je sultanu, koji je to pravo ustupio pojedinim vladarima u Bosni i Hercegovini. Albanija je igrala vrlo značajnu ulogu u životu Dubrovnika tokom XVIII stoljeća jer je Republika sa ovom susjednom zemljom dolazila u stalan dodir zbog nabave drveta, žita i duhana. Radi nesmetanog nabavljanja albanske robe, kao i radi osiguranja od ulcinjskih gusara, Dubrovnik je morao održavati prijateljske odnose sa gospodarima sjeverne Albanije, a pogotovo sa skadarskim pašom.

Pravo ubiranja nameta i taksa na robu iz Turske koja je stizala u dubrovačku luku bio je važan prihod ne samo za dubrovačku državnu blagajnu, već i za turskog pašu u Bosni. Turska, kao vjekovna zaštitnica Republike, smatrajući Dubrovnik za svog vjernog davaoca harača, nije imala konzularnog ili diplomatskog predstavnika u Dubrovniku. Svi su turski brodovi, koji su dolazili u Dubrovnik, priznavali turskog oficira, zvanog »emin«, koji je boravio u dubrovačkoj luci, kao svog predstavnika plaćajući mu odgovarajuću taksu u korist Porte. Ovaj se »emin« nalazio pod neposrednim nadzorom turskog paše koji je upravljao Bosnom. Također su turski trgovci i putnici priznavali ovog oficira kao svog suca i zaštitnika njihovih interesa.

U XVIII stoljeću su na Levantu i u Turskoj zapadno-evropski trgovci držali izvanredno jake pozicije, dok je veliki broj brodova zapadnih država bio angažiran na linijama za Levant. Evropske su države u velikim razmjerama trgovale sa Turskom, dok su istovremeno turski trgovci silno ojačali, pa je zbog toga za posredničku trgovinu Dubrovčana bilo sve manje mjesta. Dubrovačka je vlada u prvim decenijama XVIII stoljeća stalno pribavljala kod Porte zaštitne dozvole (»fermane nacionalnosti«) za svoje podanike da mogu trgovati u turskim gradovima. Ujedno su nabavljane i preporuke u korist dubrovačkih trgovaca za lokalne turske vladare. Nicanje novih turskih nameta i carsko izdavanje prava za njihovo ubiranje, često u vidu zakupa, postalo je stalan sistem u unutrašnjosti Turske, a borba protiv toga, za stara prava trgovaca, bila je tokom XVIII stoljeća jedan od glavnih zadataka diplomacije Dubrovačke Republike. Stalni turski nameti porazno su djelovali na trgovce i njihovo poslovanje, a borba protiv novih nameta postala je borba za slobodu trgovine u Turskoj, za uspostavljanje i održavanje dubrovačkih trgovačkih naseobina.

Tokom XVIII stoljeća dubrovački su trgovci u Turskoj živjeli u nekoliko gradova u kojima su imali svoje pravno organizirane kolonije, negdje ih je bilo samo nekoliko, a neki su putovali po raznim gradovima kupujući robu. Dubrovačkih je kolonija bilo u XVIII stoljeću u Beogradu, Ruščuku i Novom Pazaru. U okviru svog kolektiva imali su članovi naseobine, kao pripadnici kolonije niz prava i dužnosti. Mnoge građansko-pravne stvari dubrovački su notarijat i sud prepuštali samoupravni trgovaca. Dubrovačka je kolonija imala svoju upravu, vijeće, notarijat, sudstvo, riznicu i crkvu. U ovim naseobinama dubrovački su trgovci imali svoje kuće, vrtove i dućane. Sastanak svih trgovaca »skup« imao je sudsku vlast i uređivao sporove, dok su stranke imale pravo žalbe u Dubrovniku. Poslanici Republike na putu za Carigrad imali su pravo suđenja u ovim naseobinama. Ranije konzule, kao upravitelje ovih kolonija, sada su zamijenili »kolonijeri«, koji su bili izabrani na određeno vrijeme. Iz svojih redova članovi kolonije birali su »ekonome« koji su bili zaduženj da prikupe, popišu i sačuvaju imovinu umrlih članova. Kolonija je imala pored toga svoju crkvu i svećenika, te posebno ograđeno groblje, kao obilježje povlaštene zajednice, što je dubrovačka vlada u slučaju potrebe uzimala u zaštitu pred Turcima.

Trgovci iz Dubrovnika koji su trgovali na Istoku obično su poslovali u okviru malih privatnih trgovačkih udruženja; jedan je član obično živio u Dubrovniku, a drugi u nekom turskom gradu. Na taj način ortak iz Dubrovnika je primao, prodavao ili ukrcavao na brodove primljene sirovine i tursku robu, ili je slao svom ortaku robu iz Dubrovnika, obavljajući ujedno i sve pravne poslove oko primanja i otpreme takove robe. Dubrovačka Republika u XVIII stoljeću nije uspjela da obnovi svoju staru trgovinu u Turskoj zbog snažnog nastupa turskih trgovaca. Shvativši ovu situaciju dubrovačka se vlada borila da njezina luka postane i da se održi kao važna turska izvozna luka, pa je zbog toga dubrovačka diplomacija nastojala da turski izvoz preko ove luke osigura i pomaže svim silama, kao neku zamjenu za izgublenu vlastitu kopnenu trgovinu. Bosansko-hercegovački trgovci dopremali su na more velike količine svoje robe, pa je zbog toga vlada Dubrovačke Republike vodila veliku borbu da povećani izvoz trgovaca iz zaleđa upravi ka svojoj luci. Zbog toga je trebalo onemogućiti otvaranje novih luka na primorju između Splita i Drača, gdje je važio monopol dubrovačke izvozne luke, te ujedno omogućiti trgovcima da nesmetano dolaze u Dubrovnik. Dubrovačka je vlada do pred samu propast Republike na Porti i u Bosni više manje uspješno vodila borbu i sprječavala otvaranje novih luka i solana južno od Splita, bojeći se uvijek da bi otvaranjem novih luka i solana mogle biti odvracene bosanske karavane od dubrovačke luke.

Od sredine XVIII stoljeća kopnena je trgovina Dubrovačana veoma opala, ali u to vrijeme nastaje nagli procvat pomorstva, koje daje novi sadržaj privrednom životu Dubrovačke Republike i njenom značaju na Mediteranu. U to su se vrijeme počeli ponovo pojavljivati u većem broju dubrovački brodovi na Levantu, pa je oko 1740. godine započela u Dubrovniku izgradnja većih i srednjih brodova za dugu plovidbu po Sredozemlju. Dubrovačka je vlada počela da objavljuje sve nove i nove propise o pomorstvu; poslije osnovnog zakona iz 1745. godine, određivane su takse za brodove koji plove izvan Jadrana. Pomorski ured u Dubrovniku vornarice. Za sve dubrovačke brodove Porta je na traženje Pomorskog ureda iz Dubrovnika, putem konzula u Carigradu je brigu nad razvojem i radom dubrovačke trgovačke du, izdavala fermene i to uvijek u određenom broju. Velikom uredbom o konzulatima na Levantu iz 1751. godine odredila je dubrovačka vlada organizaciju i rad svojih konzula, koji su još više doprinijeli naglom razvoju dubrovačkog pomorstva ne samo na Levantu već i u ostalim lukama Mediterana. Porta se nije protivila razvoju dubrovačkog pomorstva te je na zahtjev dubrovačke vlade izdavala posebna odobrenja, tako zvane berate ili fermene, za slobodan rad dubrovačkih konzula na području turskog carstva. Prema pronađenom arhivskom materijalu možemo utvrditi da su u istočnom Mediteranu, to jest na području Levanta, od druge polovine XVIII i početkom XIX stoljeća postojali i djelovali dubrovački konzulati u mjestima: Drač, Arta i Preveza, Modone, Patras, Solun, Carigrad, Odesa, Smirna, Aleppo, Acra, Alexandria, a više konzula u Skadru, Scala Nuova, Latakia i Damietu. Dubrovačke konzulate nalazimo i na otocima: Krf, Zante, Kreta, Cipar, Khios. Veoma su oskudni podaci o radu

vice konzula na Levantu, pa se zbog toga i spominju u manjem broju nego što ih je ustvari bilo.

U cilju što većeg povećanja prihoda državne blagajne, dubrovačka je vlada, sredinom XVIII stoljeća, odredila da u prihod dubrovačkih konzulata na Levantu, pored konzularne takse koju su dužni plaćati dubrovački brodovi, ulazi i taksa na robu Dubrovačana koji su u lukama turskog carstva trgovali za svoj račun. Ova je taksa iznosila 2% od vrijednosti robe, a plaćala se kako na robu Dubrovačana koja je išla ili dolazila sa Zapada, tako i na robu koja se prenosila između raznih luka na Levantu. Taksa se plaćala nadležnom dubrovačkom konzulu prilikom ukrcanja ili iskrcanja robe. Spomenuta plaćanja dubrovačkih trgovaca ne pojavljuju se često u izvještajima dubrovačkih konzula što dokazuje da je bio mali broj Dubrovačana koji su trgovali za svoj račun. Za održavanje dubrovačkih crkava ili kapela u nekim važnijim lukama na Levantu bilo je predviđeno davanje doprinosa od strane dubrovačkih brodova. Tako je 1747. godine bilo utvrđeno da veliki dubrovački brodovi plaćaju u tu svrhu, prilikom dolaska u luku, dubrovačkom konzulu tri, a manji brodovi dvije piastre. Odlukom Senata (1797. g.) bilo je određeno da se u Smirni podigne dubrovačka bolnica, pa je zbog toga bilo predviđeno da podizanju te bolnice moraju doprinijeti svi dubrovački pomorci. Prije napuštanja luke Smirne dubrovački su kapetani bili dužni platiti za podizanje bolnice tamošnjem konzulu 60 groša, brodski pisar 30, a svaki mornar 15 groša.

Pored spomenute takse koju su plaćali Dubrovačani za svoju robu kojom su trgovali u Turskoj, dubrovačka je vlada da bi povećala državne prihode, tokom XVIII stoljeća, donijela niz propisa kojima je regulirala rad domaćih i stranih trgovaca na području Dubrovačke Republike. Tačno su određene razne takse za pojedine vrste robe i načinjene razlike u carinama između domaćih i stranih trgovaca, određene su nove dažbine za robu koju domaći trgovci kupuju na području od Jedrena do Dubrovnika, kao i na robu koja se dovozi iz turskih luka brodovima u Dubrovnik, te na robu koju stranci dopreme u Dubrovnik domaćim brodovima.

Među mnogobrojne propise dubrovačke vlade iz toga doba treba posebno istaknuti važnu odredbu iz kraja 1749. godine koja se odnosila na uvoz i izvoz robe te plaćanje dažbina Dubrovačana i stranaca na području Republike. Ovom je odredbom bilo određeno da su Dubrovačani dužni svu robu kupljenu u unutrašnjosti Turskog carstva, na području od Jedrena do Dubrovnika, ukoliko je namjenjena prodaji u Dubrovnik ili dalje na Zapad, dovesti kopnenim putem u Dubrovnik na Ploče. Istom je odredbom također bilo utvrđeno da Dubrovačani, te Jevreji i Grci koji žive u Dubrovniku, a trguju u Solunu ili u turskim lukama na području od Jedrena do Drača, a ne u unutrašnjosti zemlje, mogu kupljenu robu prevoziti na Zapad dubrovačkim ili stranim brodovima, bez obaveze da ova dolazi u dubrovačku luku ili da se u istoj iskrcava. Spomenuti trgovci, vlasnici robe bili su dužni dostaviti dubrovačkoj carinarnici potvrdu o vrijednosti prevezene i prodane robe, kako bi carinarnica mogla odrediti visinu dažbine (takse) za ovu robu. Taksa je iznosila 1% od procijenjene vrijednosti robe, a išla je u korist dubrovačke državne blagajne. Potvrda o vrijednosti robe morala se dostaviti u roku od 8 dana dubrovačkoj carinarnici, ukoliko se brod sa dotičnom robom zastavio u dubrovačkim vodama. Ako se brod nije zastavio u Dubrovniku, ili u dubrovačkim vodama, tada se rok dostave spomenute potvrde o vrijednosti robe produžuje na četiri mjeseca. Nepoštivanje ove odredbe povlačilo je novčanu kaznu od 25% cjelokupne vrijednosti robe koju je morao da plati vlasnik robe, dok je kapetana i pisara dubrovačkog broda kojim je dotična roba prevezena stizala kazna od dva mjeseca zatvora. Dubrovački trgovci koji su robu dovezenu iz turskih luka iskrcavali na području Republike plaćali su dubrovačkoj carinarnici taksu od 1% vrijednosti iskrcane robe. To je ujedno bila uvozna taksa na robu, dok je za izvoz iste ili druge robe iz Dubrovnika trebao Dubrovačanin da plati taksu od 2%, a stranac 3% od procijenjene vrijednosti robe. Kako bi se izbjegla svaka sumnja u vrijednost uvezene robe, kao i u mjesto gdje je roba ukrcana, odnosno nabavljena, trebao je dubrovački konzul na čijem je području roba ukrcana, potvrditi pečatom i potpisom dokument o vrijednosti i mjestu krcanja dotične robe. Kapetani stranih brodova koji su dolazili u Dubrovnik sa Zapada u cilju prodaje razne robe, dužni su bili robu prodavati samo unutar gradskih zidina, iza gradskih vrata, jer bi se u

protivnom roba smatrala kao kontraband. Dubrovačka je carinarnica uz izdavanje potvrde o uvozu ubirala taksu od 1% vrijednosti ove robe, dok se neprodana roba mogla uz posebnu potvrdu carinarnice slobodno izvesti bez plaćanja daljnjih taksa.

Krajem XVIII stoljeća počeli su u Evropi veliki ratovi; jedan za drugom udarale su koalicije na revolucionarnu Francusku, koja ih je redom tukla i prodirala preko svojih granica. Na Mediteranu se vodio pomorski rat Engleske protiv Francuske. U Turskoj je nastala borba za sprovođenje raznih reformi, što je dovelo do pravog građanskog rata. Haos, opći nemiri i bune zavladali su na turskom Levantu zbog čega je cijelo ovo područje bilo zahvaćeno pravom inflacijom koja je unosila nered u trgovačke poslove. Svi ovi poremećaji osjetno su uticali na dubrovačku kopnenu i pomorsku levantinsku trgovinu, krajem XVIII i početkom XIX stoljeća, što se odrazilo i na smanjenje prihoda dubrovačke državne blagajne, a time i na opće ekonomsko stanje Dubrovačke Republike.

Bilješke i literatura

1) *Cons. rog.*, sv. 139 — 203.; *Lett. di Levante*, XVIII st. (Historijski arhiv u Dubrovniku).

2) *V. Vinaver*, Dubrovnik i Turska u XVIII veku, Beograd 1960. g.

3) *H. Kapidžić*, Veze Dubrovnika i Hercegovine u 18. veku, Sarajevo 1939. g.

4) *D. Živojinović*, Organizacija dubrovačke konzularne službe na Levantu u drugoj polovini XVIII veka, Zbornik Filozofskog fakulteta VI, Beograd 1962.

5) *J. Luetić*, O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću, Građa za pomorsku povjest Dubrovnika, knj. 2., Dubrovnik 1959. g.

6) *I. Mitić*, O konzularnoj službi Dubrovačke Republike. Pomorski zbornik, knj. I.—II, Zagreb 1962. g.

7) *L. Zinkeisen*, Geschichte des Osmanischen Reiches VI. Gotha 1860. g.